

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ตามหลักสูตร پایه ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ตามหลักสูตร پایه ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่มีต่อการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสูตร پایه ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล และเพื่อศึกษาข้อเสนอแนะแนวทางการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสูตร پایه ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ นักเรียนที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม ในระดับชั้นมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมในระยะเวลา ๒ คืน ๓ วัน จำนวน ๒๗๘ คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ การหาค่าความถี่และค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) สถิติทดสอบค่าที (t-test) และสถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way Analysis of Variance : F-test) โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์วิเคราะห์สถิติสำเร็จรูป ผู้วิจัยมีประเด็นจากผลวิเคราะห์ข้อมูลที่จะนำมาสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ตามหลักสูตร پایه ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” สามารถสรุปผลการศึกษาวิจัย ได้ดังนี้

๕.๑.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

เพศของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม ที่เป็นชาย มีจำนวน ๑๔๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๓.๒๔ และผู้หญิงมีจำนวน ๑๓๐ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๗๖

อายุของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีอายุตั้งแต่ ๑๗ ปีขึ้นไป มีจำนวน ๑๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๔.๙๖ รองลงมาอายุ ๑๕ – ๑๖ ปี มีจำนวน ๘๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๖๕ และสุดท้ายมีอายุ ๑๓ – ๑๔ ปี จำนวน ๖๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๓๙

ระดับชั้นการเรียนของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีระดับชั้นการเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ไป มีจำนวน ๘๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๐.๕๘ รองลงมา มัธยมศึกษาปีที่ ๕ มีจำนวน ๗๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๔๒ รองลงมามัธยมศึกษาปีที่ ๔ มีจำนวน ๔๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๑๑ รองลงมามัธยมศึกษาปีที่ ๓ มีจำนวน ๓๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๘๗ และ รองลงมามัธยมศึกษาปีที่ ๑ มีจำนวน ๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๙๙ และลำดับสุดท้ายมัธยมศึกษาปีที่ ๒ มีจำนวน ๑๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๐๔

๕.๑.๒ ผลการวิเคราะห์การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเห็นต่อการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ตามหลักสัปปายะ ๗ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๘ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงจากมากไปหาน้อย คือ ด้านบุคคลสัปปายะ ด้านโคจรสัปปายะ ด้านอาวาสสัปปายะและด้านภัสสสัปปายะค่าเฉลี่ยเท่ากัน ด้านอิริยาพลสัปปายะ ด้านอิริยาพลสัปปายะ และค่าเฉลี่ยอยู่ในอันดับน้อยที่สุด ได้แก่ ด้านโภชนะสัปปายะ ตามลำดับ เมื่อจำแนกเป็นรายด้านสรุปได้ดังนี้

๑. ด้านอาวาสสัปปายะ พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๒ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ สถานที่อบรมคุณธรรมจริยธรรมมีความปลอดภัย สถานที่อบรมคุณธรรมจริยธรรมมีความกว้างขวาง สถานที่อบรมคุณธรรมจริยธรรมมีห้องน้ำ ห้องสุขาพร้อม ตามลำดับ

๒. ด้านโคจรสัปปายะ พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเห็น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๕ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ บริเวณอาคารสถานที่พักกับที่ปฏิบัติไม่ไกลเกินไป บริเวณอาคารสถานที่รับประทานอาหารสะอาดถูกสุขลักษณะ บริเวณอาคารสถานที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ตามลำดับ

๓. ด้านภัสสสัปปายะ พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๒ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ วิทยาการทุกรูป/คน มีความมุ่งมั่นในการอบรมคุณธรรม จริยธรรม วิทยาการทุกรูป/คน ใช้ระยะเวลาอบรมที่เหมาะสม วิทยาการทุกรูป/คน มีความรู้ ความสามารถในการอบรม ตามลำดับ

๔. ด้านบุคคลสัปปายะ พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๕ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ วิทยาการที่อบรมสามารถให้คำปรึกษาเบื้องต้นได้ดี วิทยาการมีความรู้และเข้าใจเรื่องคุณธรรมจริยธรรมดี วิทยาการมีจำนวนเพียงพอในการอบรมคุณธรรมจริยธรรมและวิทยาการอธิบายเนื้อหาของคุณธรรมจริยธรรมได้ชัดเจน ตามลำดับ

๕. ด้านโภชนะสัปปายะ พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๒ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ อาหารที่นักเรียนรับประทานถูกหลักโภชนาการ อาหารที่นักเรียนรับประทานสะอาดและปลอดภัย ถูกหลักอนามัย อาหารที่นักเรียนรับประทานมีความหลากหลาย ตามลำดับ

๖. ด้านอุตุสัปปายะ พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๙ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ บรรยากาศบริเวณอาคารสถานที่อบรมมีภูมิทัศน์ร่มรื่น บรรยากาศบริเวณอาคารสถานที่อบรมไม่หนาวเกินไป บรรยากาศบริเวณอาคารสถานที่อบรมไม่ร้อนมากเกินไป ตามลำดับ

๗. ด้านอิริยาบถสัปปายะ พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๒ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ อิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน ที่เหมาะสมกับวัย การทำกิจกรรมผ่อนคลายให้เกิดสมาธิ มีการอนุญาตปรับเปลี่ยนอิริยาบถ นั่ง ตามความเหมาะสม ตามลำดับ

๕.๑.๓ ผลการวิเคราะห์ผลการเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่มีต่อการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

ผลการวิจัยจากการเปรียบเทียบการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับชั้นการเรียนรู้ ใช้การวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที (t – test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) และการเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่โดยวิธีการของเชฟเฟ (Scheffe's) ผลการเปรียบเทียบสรุปผลได้ดังนี้

สมมติฐานที่ ๑ นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกัน ผลการวิเคราะห์ โดยการทดสอบค่า (t-test) พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

สมมติฐานที่ ๒ นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกัน ผลการวิเคราะห์ ความแปรปรวนทางเดียว (One – Way Analysis of Variance: ANOVA) พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

สมมติฐานที่ ๓ นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่มีระดับชั้นการเรียนรู้ต่างกัน มีความคิดเห็นการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกัน ผลการวิเคราะห์ ความแปรปรวนทางเดียว (One – Way Analysis of Variance: ANOVA) พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่มีระดับชั้นการเรียนรู้ต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

๕.๑.๔ สรุปข้อเสนอแนะแนวทางการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑. ด้านอวาสสัปปายะ อาคารอบรมควรมีการแยกออกจากอาคารที่เรียนหนังสือ เป็นเอกเทศ เนื่องจากอาคารที่อบรมอยู่รวมกับอาคารเรียน

๒. ด้านโคจรสัปปายะ ควรจัดเส้นทางเดินที่หลีกเลี่ยงอาคารเรียน เนื่องจากเส้นทางเดินต้องผ่านห้องเรียนที่พระนิสิตเรียนอาจเป็นการรบกวน

๓. ด้านภัสสสัปปายะ จัดเวลาในการบรรยายให้เหมาะสมกับเนื้อหาที่บรรยายเพื่อความสมบูรณ์ของเนื้อหาที่บรรยาย และควรนำเสนอหลักธรรมที่มีตัวอย่าง ฟังแล้วเข้าใจง่าย เนื่องจากเวลาบรรยายน้อยไม่เพียงพอสำหรับการบรรยายในเนื้อหา หลักธรรมบางหัวข้อไม่ค่อยเข้าใจเพราะเป็นหลักธรรมขั้นสูงเกินไป

๔. ด้านบุคคลสัปปายะ วิทยากรควรพูดให้กระชับในเนื้อหาที่สอน เนื่องจากบางครั้งการบรรยายไม่ได้กระชับในเนื้อหาที่สอน บางครั้งมีการพูดออกนอกประเด็น

๕. ด้านโภชนะสัปปายะ ควรมีร้านค้าให้ผู้เข้าอบรมได้เลือกซื้อรับประทานอาหารว่างบ้าง เนื่องจากบริเวณที่อบรมไม่มีร้านขายอาหารว่างมีแต่ข้าวกับกับข้าวที่ทางโรงเรียนเหมามาเลี้ยงนักเรียนซึ่งไม่มีอาหารว่าง

๖. ด้านอุตุสัปปายะ ควรมีการปลูกต้นไม้เพิ่มเพื่อความร่มรื่นและควรมีการฉีดยากันยุงในบริเวณที่พัก เนื่องจากต้นไม้ในบริเวณมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีน้อย

๗. ด้านอิริยาปถสัปปายะ ควรเพิ่มเวลาพักผ่อนเพื่อความผ่อนคลายของอิริยาบถ และควรให้เข้านอนเร็วขึ้น ตื่นเช้าขึ้นมาจะได้สดชื่น เนื่องจากการอบรมมีระยะเวลาที่กระชั้นชิดกัน มีเวลาพักผ่อนน้อย บางกิจกรรมกินเวลาจนตึงเกินไป

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” มีข้อค้นพบประเด็นของผลการวิจัยนำมาเสนอเพื่อทำการอภิปรายผลและประกอบแนวคิดทฤษฎีผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังนี้

การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา มีความคิดเห็นต่อการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาวิชัย ยติชโย (ฤทธิ์วิรุฬห์) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาการพัฒนาวัดนาคเป็นสำนักปฏิบัติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบของสถานที่ที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม คือ สัปปายะ ๗ ได้แก่ ๑. อาวาสสัปปายะ ๒. โคจรสัปปายะ ๓. ภัตตสัปปายะ ๔. บุคคลสัปปายะ ๕. โภชนสัปปายะ ๖. อุตุสัปปายะ ๗. อิริยาปถสัปปายะและมีกัลยาณมิตรเป็นเครื่องสนับสนุน วัดนาคมีคุณลักษณะสัปปายะ ๗ และกัลยาณมิตรซึ่งเป็นคุณลักษณะครบถ้วนดังในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตามที่มหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนด^๑

๑. ด้านอาวาสสัปปายะ พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ สถานที่อบรมคุณธรรมจริยธรรมมีความปลอดภัย สถานที่อบรมคุณธรรมจริยธรรมมีความกว้างขวาง สถานที่อบรมคุณธรรมจริยธรรมมีห้องน้ำ ห้องสุขาพร้อม ซึ่งสอดคล้องกับงานของ กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้กล่าวว่า สถานที่อยู่อาศัยเป็นที่สบายเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมี ๕ ประการ คือ ๑. เป็นวัดหรือสำนักที่อยู่ไม่ไกลนัก ไม่ไกลนัก ไปมาสะดวก ๒. เป็นวัดหรือสำนักที่มีสภาพทั่วไปโดยกลางวันไม่พลุกพล่านด้วยผู้คน กลางคืนเงียบสงัด ไม่อึกทึกครึกโครม ๓. เป็นวัดหรือสำนักที่มีสภาพแวดล้อมบรรยากาศร่มรื่น ปราศจากการรบกวนของพวกเหลือบ ยุง หรือสัตว์เลื้อยคลานต่างๆ ๔. เป็นวัดหรือสำนักที่ไม่ขัดสนผืนเคียงด้วยปัจจัยสี่ ๕. เป็นวัดหรือสำนักที่มีพระเถระผู้เชี่ยวชาญทั้งปริยัติและปฏิบัติอยู่อาศัย ซึ่งจะสามารถเข้าไปสอบถามข้อธรรมข้อธรรมให้ท่านช่วยอธิบายได้^๒ และยังสอดคล้องกับงานของ สมศักดิ์ บุญบุ ได้ให้ความหมายไว้ว่า อาวาสสัปปายะ

^๑พระมหาวิชัย ยติชโย (ฤทธิ์วิรุฬห์), “การศึกษาการพัฒนาวัดนาคเป็นสำนักปฏิบัติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑),

^๒กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, หลักการถือศีลปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๖.

หมายถึง สถานที่เรียนดี คือสถานศึกษาอันเป็นแหล่งการเรียนรู้ของผู้เรียน และเป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน ต้องมีภูมิทัศน์ที่ดี และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเร่งเร้าให้เกิดการเรียนรู้^๓

๒. ด้านโครงสร้าง พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเห็น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ บริเวณอาคารสถานที่ที่กำกับที่ปฏิบัติไม่ไกลเกินไป บริเวณอาคารสถานที่ที่รับประทานอาหารสะอาดถูกสุขลักษณะ บริเวณอาคารสถานที่ที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งสอดคล้องกับงานของ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระวิชชุกร ติสโร (ก้องแดนไพร) ได้วิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจต่อการบริหารสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ ๑” ผลการวิจัยพบว่า ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อมโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแต่ละข้อพบว่า ระดับความพึงพอใจต่อการบริหารสำนักปฏิบัติธรรมในด้านสถานที่และสภาพแวดล้อมอยู่ในระดับมากทุกข้อ แต่ที่มีระดับการบริหารสำนักปฏิบัติธรรมในด้านสถานที่และสภาพแวดล้อมมากเด่นชัดใน ๓ อันดับ ได้แก่ สถานที่ปฏิบัติธรรมมีความสะอาดสบายและมีความพร้อมทางด้านอาหารและยารักษาโรค และมีการดูแลรักษาความสะอาดบริเวณอาคารศาลาการเปรียญที่เป็นที่ปฏิบัติกัมมัฏฐาน และมีการดูแลห้องน้ำห้องสุขา ของผู้ปฏิบัติธรรมให้สะอาด และเมื่อพิจารณาโดยภาพรวมพบว่าระดับความพึงพอใจต่อการบริหารสำนักปฏิบัติธรรมในด้านสถานที่และสภาพแวดล้อมโดยรวมอยู่ในระดับมาก^๔ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระวุฒิกัทร เครือวงศ์ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาการสร้าง ความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มาปฏิบัติธรรมต่อการให้บริการของวัดต้นสน จังหวัดอ่างทอง” ผลการวิจัยพบว่าระดับความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มาปฏิบัติธรรมต่อการให้บริการของวัดต้นสน จังหวัดอ่างทอง ในภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกๆ ด้าน ได้แก่ ด้านที่พักอาศัย ด้านห้องน้ำห้องสุขา ด้านสถานที่รับประทานอาหาร ด้านสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ด้านที่จอดรถ ด้านการต้อนรับ และด้านความปลอดภัย^๕

^๓สมศักดิ์ บุญปู, เอกสารประกอบการสอน รายวิชา พระพุทธศาสนากับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๖.

^๔พระวิชชุกร ติสโร (ก้องแดนไพร), “ความพึงพอใจต่อการบริหารสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ ๑”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓),

^๕พระวุฒิกัทร เครือวงศ์, “แนวทางการพัฒนาการสร้าง ความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มาปฏิบัติธรรมต่อการให้บริการของวัดต้นสน จังหวัดอ่างทอง”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสตรการพัฒน), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๑),

๓. ด้านภัสสสัลปายะ พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ วิทยาการทุกรูป/คนมีความมุ่งมั่นในการอบรมคุณธรรม จริยธรรม วิทยาการทุกรูป/คน ใช้ระยะเวลาอบรมที่เหมาะสม วิทยาการทุกรูป/คน มีความรู้ ความสามารถในการอบรม ซึ่งสอดคล้องกับงานของ **พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ** ได้ให้ความหมายไว้ว่า ธรรมะเป็นที่สบาย หมายถึง ความดีงาม ความเหมาะสม ในถิ่นนั้นมีพระภิกษุ หรือฆราวาสผู้รู้ธรรม เป็นบัณฑิต สามารถให้การอบรมสั่งสอนศีลธรรมได้อย่างดี หรือถิ่นพุทธศาสนาแผ่ไปถึง สามารถให้ทาน รักษาศีล ฟังเทศน์ ทำสมาธิภาวนาได้เป็นนิจ^๖ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อรุณวรรณ บุญเทียบทิฆัมพร** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชนด้วยพุทธภาวนา : กรณีศึกษาค่ายคุณธรรมวัดอุโมงค์” ผลการวิจัยพบว่า ด้านวิธีการฝึกอบรมค่ายคุณธรรมวัดอุโมงค์จะเน้นการอบรมตามหลักพุทธภาวนา ๔ คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา โดยการแบ่งกลุ่มและธรรมบรรยาย เป็นวิธีที่มีประโยชน์ ทำให้มีความเข้าใจถึงเนื้อหาสาระได้มาก ด้านความเหมาะสมของการปฏิบัติ พบว่า มีความเหมาะสมของการฝึกมากที่สุด คือ มารยาทชาวพุทธ การเข้าร่วมกิจกรรมในฝึกอบรมพุทธภาวนาครั้งนี้ พบว่า เป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนให้นักเรียนได้เรียนรู้ถึงคุณค่าของอาหาร ความกตัญญู การเคารพบิดา มารดา ครู อาจารย์ เป็นสิ่งที่ควรกระทำ ด้านเวลา พบว่า ระยะเวลา ๓ วัน ๒ คืน มีความเหมาะสมกับการฝึกอบรมคุณธรรมค่ายวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) และตารางเวลาการทำกิจกรรม มีความเหมาะสม สามารถปฏิบัติได้มาก และนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้มาก ด้านวิทยาการ พบว่า วิทยาการแต่ละท่านมีความรู้ความสามารถ มีการเตรียมข้อมูลมาเป็นอย่างดี สามารถถ่ายทอดและให้ความรู้ตามเนื้อหาสาระของหลักสูตรได้มากที่สุดหลังจากผ่านการอบรม ทำให้นักเรียนเรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับหลักพุทธภาวนาได้มาก ด้านกายภาวนา นักเรียนได้ฝึกฝนตนเอง การเจริญภาวนาในอิริยาบถต่าง ๆ ได้มาก ด้านศีลภาวนา นักเรียนได้ฝึกฝนควบคุมตนเองให้อยู่ในกฎ กติกา ควบคุมสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๕ ได้มาก ด้านจิตภาวนา ได้ฝึกฝนตนเองในการทำสมาธิได้มากที่สุด ด้านปัญญาภาวนา มีความเข้าใจในการฟังธรรมบรรยายได้มาก มองเห็นโทษของอบายมุข ได้มองเห็นคุณค่าของการเป็นลูกที่ดีเยาวชนที่เข้ารับการอบรม^๗

^๖พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, **มงคลชีวิต ฉบับก้าวหน้า**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๓๗.

^๗อรุณวรรณ บุญเทียบทิฆัมพร, “การพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชนด้วยพุทธภาวนา : กรณีศึกษาค่ายคุณธรรมวัดอุโมงค์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐),

๔. ด้านบุคคลสัปปายะ พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ วิทยากรที่อบรมสามารถให้คำปรึกษาเบื้องต้นได้ดี วิทยากรมีความรู้และเข้าใจเรื่องคุณธรรมจริยธรรมดี วิทยากรมีจำนวนเพียงพอในการอบรมคุณธรรมจริยธรรมและวิทยากรอธิบายเนื้อหาของคุณธรรมจริยธรรมได้ชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับงานของ **สมศักดิ์ บุญปู** ได้ให้ความหมายไว้ว่า บุคคลสัปปายะ หมายถึง บุคลากรดี คือ ครูหรือผู้สอนที่ดี ผู้สอนเป็นกัลยาณมิตรที่ดีของผู้เรียน น่ารัก (ปิโย) น่าเคารพ (ครุ) น่ายกย่อง (ภาวนีโย) สอนเก่ง (วัตตา) สอนทน (วจนักขโม) สอนเข้าใจง่าย (คัมภีรัง กถัง กัตตา) สอนไม่ผิด (โนจัญฐานะ นิโยชเย)^๔ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระพนมพร คุณวโร (เชื้อไชย)** ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม” ผลการวิจัยพบว่า พระ ธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมมีความเข้าใจในหน้าที่ความรับผิดชอบตาม วัตถุประสงค์โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ที่มีความสอดคล้องกับบทบาทพื้นฐานของโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา เกี่ยวกับการให้คำปรึกษาหารือในปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะแก้ไขปัญหาเรื่องการขาดคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษา สามารถพัฒนานักเรียน นักศึกษาอย่างรอบด้านและสมดุล ทำให้นักเรียนนักศึกษามีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ปฏิรูปการเรียนรู้ควบคู่กับการสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรม เมื่อกล่าวถึงยุคข้อมูลข่าวสารและการค้าไร้พรมแดนเทคโนโลยีอันทันสมัยได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อปัญหาการขาดคุณธรรมจริยธรรมในเยาวชนนักเรียนนักศึกษาไทย ก่อให้เกิดปัญหาพฤติกรรมไม่ดีด้านต่างๆ กรมการศาสนาจึงดำเนินการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม แก่เด็ก เยาวชน ให้เป็นคนดีมีศีลธรรม จัดตั้ง “โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา” โดยกำหนดบทบาทอย่างกว้างขวางในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ช่วยเหลือสงเคราะห์สังคม และมีพระธรรมวิทยากรเป็นบุคลากรที่มีบทบาทในการปลูกฝังและเสริมสร้าง ศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนค่านิยมวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามแก่นักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษา บทบาทของพระธรรมวิทยากรประยุกต์และพัฒนาตามยุคสมัย ให้คำแนะนำให้การปรึกษาสำหรับนักเรียนนักศึกษาที่มีปัญหาในรายบุคคล และส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนนักศึกษาโดยรวมด้วยการอบรมหมู่ หรือจัดโครงการอบรมส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในรูปแบบต่างๆ โดยใช้วิธีเทคนิควิธีการสอนแบบผสมผสานความเป็นพระสงฆ์และครูสอนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและได้ผลยิ่งขึ้น นำพุทธวิธีต่างๆ ของพระพุทธศาสนามาใช้ในการสั่งสอน การประชาสัมพันธ์ การให้คำปรึกษา เพื่อการพัฒนาและแก้ปัญหา บ้าน วัด โรงเรียน เป็นผู้ให้ด้วยศิลปะในการให้ การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี รวมทั้งใช้หลักธรรมทาง

^๔สมศักดิ์ บุญปู, เอกสารประกอบการสอน รายวิชา พระพุทธศาสนากับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๗.

พระพุทธศาสนาเพื่อให้นักเรียนนักศึกษา มีจิตสำนึกที่ดี ประสานสามัคคีในหมู่คณะเพื่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีกัน^๙

๕. ด้านโภชนะสัปายะ พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรม จริยธรรม มีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ อาหารที่ นักเรียนรับประทานถูกหลักโภชนาการ อาหารที่นักเรียนรับประทานสะอาดและปลอดภัย ถูกหลักอนามัย อาหารที่นักเรียนรับประทานมีความหลากหลาย ซึ่งสอดคล้องกับงานของ **วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม** ได้ให้ความหมายไว้ว่า อาหารสัปายะ หมายถึง อาหารที่ถูกแก่วิจิตนิสัย ของบุคคลผู้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวแล้ว ในเรื่องของจริต และทั้งยังเป็นอาหารที่สบายแก่ร่างกาย มีคุณสมบัติเพียงพอที่จะหล่อเลี้ยงร่างกาย และป้องกันโรคเต็มตามความหมายของอาหารที่ดี และเป็นอาหารที่บุคคลนั้น บริโภคด้วยปัจจัยเวชฌ์พิจารณา และด้วยกิริยาอาการที่สมควรแก่ผู้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่มีอยู่ ส่วนที่จะเป็นอาหารเนื้อ หรืออาหารผัก ผลไม้ แป้งข้าว หรืออะไรอื่นนั้นเป็นเรื่อง เฉพาะคน เฉพาะสถาน หรือเฉพาะกาลเวลา และเหตุผลส่วนตัวอื่นๆ ซึ่งไม่อาจจะกล่าวไว้เป็นส่วนรวม แต่ถ้าได้มาตรงตามที่ร่างกายหรือจิตใจของผู้ปฏิบัติสมณธรรมต้องการจริงๆ แล้วก็นับว่าเป็นอาหารสัปายะอย่างยิ่ง^{๑๐} และสอดคล้องกับงานของ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)** ได้ให้ความหมายไว้ว่า อาหารสบาย คือ มีอาหารเพียงพอ ไม่ขาดแคลนและเป็นอาหารที่มีคุณภาพ ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพมีรสชาติประกอบตามเหมาะสมตามควร^{๑๑}

๖. ด้านอุตุสัปายะ พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรม จริยธรรม มีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ บรรยากาศบริเวณอาคารสถานที่อบรมมีภูมิทัศน์ร่มรื่น บรรยากาศบริเวณอาคารสถานที่อบรมไม่หนาวเกินไป บรรยากาศบริเวณอาคารสถานที่อบรมไม่ร้อนมากเกินไป ซึ่งสอดคล้องกับงานของ **กรมศาสนา** ได้ให้ความหมายไว้ว่า อุตุสัปายะ หมายถึง สภาพแวดล้อม ดิน น้ำ อากาศ ธรรมชาติ ร่มรื่น บรรยากาศทั่วไปที่เกื้อกูลต่อชีวิต^{๑๒} และสอดคล้องกับงานของ **กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย** ได้อธิบายเกี่ยวกับอากาศที่ไม่สบายและสบาย ไว้ว่า อากาศที่ไม่สบายและ

^๙พระพนมพร คุณวโร (เชื้อไชย), “แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรม ในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗),

^{๑๐}วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม, **คู่มือปฏิบัติ สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๕** สาย, (นครปฐม : บริษัท เพชรเกษม พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒-๒๔-๒-๒๕.

^{๑๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **สี่หน้าที่ของสตรีไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิณม์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๙.

^{๑๒}กรมการศาสนา, **ความรู้ศาสนาเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๓๓.

สบายในขณะที่กำลังปฏิบัติอยู่นั้น ผู้ปฏิบัติบางท่านเมื่อได้รับอากาศร้อน แล้วก็รู้สึกไม่ใคร่สบายใจ จิตใจที่ยังไม่แจ่มใสตั้งมั่นก็กลับหุ่ดหิดฟุ้งซ่านขึ้นมา แต่ถ้าได้รับอากาศเย็นก็รู้สึกสบาย จิตใจที่ยังไม่แจ่มใสไม่ตั้งมั่นก็กลับแจ่มใส ตั้งมั่น สงบ ระวัง แล้วก็ถาวรยิ่งๆ ขึ้นไป ฉะนั้นอากาศร้อนจึงเป็น “ อสัปปายะ ” อากาศเย็นเป็น “ สัปปายะ ” แก่ผู้ปฏิบัติ นั้น บางท่านเมื่อได้รับอากาศเย็นแล้วรู้สึกไม่สบาย จิตใจที่ยังไม่แจ่มใสไม่ตั้งมั่นก็กลับกระสับกระส่าย ขุ่นหมองยิ่งขึ้น จิตใจที่สงบระงับแจ่มใสตั้งมั่นแล้วก็กลับหุ่ดหิดฟุ้งซ่านขึ้นมา แต่ถ้าได้รับอากาศร้อนแล้ว ร่างกายก็รู้สึกสบาย จิตใจที่ยังไม่แจ่มใสไม่ตั้งมั่น ก็กลับแจ่มใส ตั้งมั่น สงบ ระวัง แล้วก็ถาวรยิ่งๆ ขึ้นไป ฉะนั้นอากาศเย็นจึงเป็น “ อสัปปายะ ” อากาศร้อนเป็น “ สัปปายะ ” แก่ผู้ปฏิบัติ เป็นต้น^{๑๓}

๗. ด้านอิริยาบถสัปปายะ พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่เข้ารับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เรียงจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับ คือ อิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน ที่เหมาะสมกับวัย การทำกิจกรรมผ่อนคลายเป็นให้เกิดสมาธิ มีการอนุญาตปรับเปลี่ยนอิริยาบถ นั่ง ตามความเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับงานของ **พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)** ได้ให้ความหมายไว้ว่า อิริยาบถเป็นที่สบายว่า หมายถึง ท่านั่ง นอน ยืน เดิน ในลักษณะใด เป็นที่สบายแก่ผู้ใด ควรใช้อิริยาบถใดให้มากสำหรับเขา พึงรู้ได้ด้วยการทดลองสังเกตดูด้วยตนเองโดยถือหลักว่า ปฏิบัติในอิริยาบถใดจิตใจเป็นสมาธิได้ง่าย และตั้งมั่นอยู่ได้นานด้วย ให้ถือว่านั่นเป็นอิริยาบถสัปปายะ แก่ผู้นั้น เพื่อปฏิบัติในอิริยาบถนั้นให้มากเป็นพิเศษ^{๑๔} และสอดคล้องกับงานของ **สนธิ ศรีสำแดง** ได้ให้ความหมายไว้ว่า อิริยาบถสัปปายะ หมายถึง มีอิริยาบถที่เหมาะสม ไม่ว่าจะท่านั่ง ยืน เดิน หรือนอน ถูกวิธี และสม่ำเสมอ ไม่นั่งมากหรือนอนเกินไป ไม่นอนเกินประมาณ รู้จักเปลี่ยนอิริยาบถ^{๑๕}

๕.๒.๒ ผลการวิเคราะห์การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่มีต่อการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

๑. จากผลการวิจัยพบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

^{๑๓} กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, **สมาธิ ๒ : หลักการเจริญสมาธิภาวนา**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท.), หน้า ๖๙.

^{๑๔} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **วิปัสสนาในอิริยาบถยืน**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๙.

^{๑๕} สนธิ ศรีสำแดง, **พุทธศาสนากับการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๙๐.

๒. จากผลการวิจัยพบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

๓. จากผลการวิจัยพบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่มีระดับชั้นการเรียนต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

จากผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาเฉลิมพล วิชา** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประเมินผลโครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรมค่ายพุทธบุตร วัดพระศรีอารีย์ ตำบลบางเลี้ยว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัยพบว่า ๑. โครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรมค่ายพุทธบุตร วัดพระศรีอารีย์ ผลการประเมินผลโดยภาพรวมเหมาะสมอยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า ด้านปัจจัยเบื้องต้น ผลการประเมินมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก คือประเด็น พระวิทยากรมีความรู้ในหลักธรรมและสามารถถ่ายทอดให้ผู้เข้าอบรมมีความรู้และความเข้าใจ และผลการประเมินมีความเหมาะสมน้อย คือประเด็น งบประมาณที่ได้รับอนุมัติเพียงพอกับงบประมาณที่ใช้จ่ายด้านกระบวนการ ผลการประเมินมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก คือประเด็น การเตรียมความพร้อมของทางวัดมีความสะดวกต่อการดำเนินการอบรม และผลการประเมินเหมาะสมน้อย คือประเด็นการจัดกิจกรรมสอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของผู้เข้ารับการอบรม ด้วยผลลัพธ์ ผลการประเมินเหมาะสมน้อย คือประเด็น รู้จักใช้สติปัญญาในการแก้ปัญหาเมื่อประสบปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง ๒. ผลการประเมินโครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรมค่ายพุทธบุตร วัดพระศรีอารีย์ โดยภาพรวมของผู้เข้ารับการอบรม จำแนกตามเพศ ระดับการศึกษา มีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕^{๑๖} และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูสังฆรักษ์วิสิทธิ์ ธมมวโร(วัฒนคุณ)** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี แห่งที่ ๒” ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี แห่งที่ ๒ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๓๗ และเมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงจากมากไปหาน้อยตามค่าเฉลี่ย คือ ด้านหลักสูตร ด้านวิทยากร ด้านระยะเวลา และด้านสถานที่ ตามลำดับ ผลเปรียบเทียบความคิดเห็นของนักเรียนต่อการปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี แห่งที่ ๒ โดย

^{๑๖}พระมหาเฉลิมพล วิชา, “การประเมินผลโครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรมค่ายพุทธบุตร วัดพระศรีอารีย์ ตำบลบางเลี้ยว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดราชบุรี”, **ปริญาญศึกษาสาตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพัฒนศึกษา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย, ๒๕๕๔),

จำแนกตามสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่ามีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕^{๑๗}

๕.๒.๓ องค์ความรู้จากการวิจัย

๑. การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านอาวาสสัปปายะ โดยภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีความคิดเห็นมากที่สุด คือ สถานที่อบรมคุณธรรมจริยธรรมมีความกว้างขวาง แต่เนื่องจากอาคารที่อบรมอยู่รวมกับอาคารเรียนนักเรียนจึงมีข้อเสนอแนะว่า อาคารอบรมควรมีการแยกออกจากอาคารที่เรียนหนังสือ เป็นเอกเทศ ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๒. การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านโคจรสัปปายะ โดยภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีความคิดเห็นมากที่สุด คือ บริเวณอาคารสถานที่พักกับที่ปฏิบัติไม่ไกลเกินไป แต่เนื่องจากเส้นทางเดินต้องผ่านห้องเรียนที่พระนิสิตเรียนอาจเป็นการรบกวน นักเรียนจึงมีข้อเสนอแนะว่า ควรจัดเส้นทางเดินที่หลีกเลี่ยงอาคารเรียน ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๓. การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านภัสสสัปปายะ โดยภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีความคิดเห็นมากที่สุด คือ วิทยากรทุกรูป/คน มีความมุ่งมั่นในการอบรมคุณธรรม จริยธรรม แต่เนื่องจากเวลาบรรยายน้อยไม่เพียงพอสำหรับการบรรยายในเนื้อหาหลักธรรมบางหัวข้อไม่ค่อยเข้าใจเพราะเป็นหลักธรรมขั้นสูงเกินไป นักเรียนจึงมีข้อเสนอแนะว่า จัดเวลาในการบรรยายให้เหมาะสมกับเนื้อหาที่บรรยายเพื่อความสมบูรณ์ของเนื้อหาที่บรรยาย และควรนำเสนอหลักธรรมที่มีตัวอย่าง ฟังแล้วเข้าใจง่าย ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๔. การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านบุคคลสัปปายะ โดยภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีความคิดเห็นมากที่สุด คือ วิทยากรที่อบรมสามารถให้คำปรึกษาเบื้องต้นได้ดี แต่เนื่องจากบางครั้งการบรรยายไม่ได้กระชับในเนื้อหาที่สอน บางครั้งมีการพูด

^{๑๗} พระครูสังฆรักษ์วิสิทธิ์ ธมฺมวโร(วัฒนคุ), “ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี แห่งที่ ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕),

ออกนอกประเด็น นักเรียนจึงมีข้อเสนอแนะว่า วิทยาการควรพูดให้กระชับในเนื้อหาที่สอน ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๕. การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านโภชนะสัปปายะ โดยภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีความคิดเห็นมากที่สุด คือ อาหารที่นักเรียนรับประทาน ถูกหลักโภชนาการ แต่เนื่องจากบริเวณที่อบรมไม่มีร้านขายอาหารว่างมีแต่ข้าวกับกับข้าวที่ทางโรงเรียนเหมามาเลี้ยงนักเรียนซึ่งไม่มีอาหารว่าง นักเรียนจึงมีข้อเสนอแนะว่า ควรมีร้านค้าให้ผู้เข้าอบรมได้เลือกซื้อรับประทานอาหารว่างบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๖. การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านอุตุสัปปายะ โดยภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีความคิดเห็นมากที่สุด คือ บรรยากาศบริเวณอาคารสถานที่อบรมมีภูมิทัศน์ร่มรื่น แต่เนื่องจากต้นไม้ในบริเวณมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีน้อย นักเรียนจึงมีข้อเสนอแนะว่า ควรมีการปลูกต้นไม้เพิ่มเพื่อความร่มรื่นและควรมีการฉีดยากันยุงในบริเวณที่พัก ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๗. การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านอิริยาบถสัปปายะ พบว่า มีอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน ที่เหมาะสมกับวัย แต่เนื่องจากการอบรมมีระยะเวลาที่กระชั้นชิดกัน มีเวลาพักผ่อนน้อย บางกิจกรรมกินเวลาจนตึงเกินไป นักเรียนจึงมีข้อเสนอแนะว่า ควรเพิ่มเวลาพักผ่อนเพื่อความผ่อนคลายของอิริยาบถ และควรให้เข้านอนเร็วขึ้น ตื่นเช้าขึ้นมาจะได้สดชื่น ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสัปปายะ ๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ผู้บริหารควรมีนโยบายในการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรม ตามหลักสัปปายะ ๗

๒. ผู้บริหารควรมีการจัดสรรงบประมาณในส่วนที่ขาดในการจัดโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรม เช่น จัดสร้างอาคารอบรมคุณธรรมจริยธรรม ที่พักผู้เข้าอบรม

๓. ผู้บริหารควรมีนโยบายในการจัดหาพระวิทยากร และฝึกอบรมพระวิทยากร เป็นประจำทุกปี

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการปฏิบัติการ

๑. ควรนำผลการศึกษานี้ไปเป็นข้อมูลในการวางแผนการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมตามหลักสัปปายะ ๗ ให้มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๒. ควรนำปัญหาที่ได้จากการศึกษามาปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่เป็นปัญหาให้มีความชัดเจนมากขึ้น

๓. ประกาศรับสมัครพระวิทยากร และจัดอบรมให้ความรู้กับพระวิทยากร

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีแนวทางในการสนับสนุนการทำการวิจัยครั้งต่อไปในประเด็นต่อไปนี้

๑. ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาวิจัยบทบาทของผู้บริหารในการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรม

๒. ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาวิจัยปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรม

๓. ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรเปลี่ยนกลุ่มประชากรในการทำวิจัยเป็นกลุ่มประชากรในพื้นที่เขต และจังหวัดอื่น เพื่อให้เกิดความหลากหลายของข้อมูล

๔. ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อจะได้ทราบรายละเอียดด้วยการสัมภาษณ์ (Interview) โดยแบบสัมภาษณ์ รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informants) เช่น คณะครู ผู้รับผิดชอบ ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นต้น